

Prvý slovenský geopark

Mesto Banská Štiavnica patrí k známejším mestám, či už v rámci Slovenska alebo aj okolitého sveta. Jeho slávna banícka a kultúrna minulosť nenecháva nikoho na pochybách o opodstatnení skutočnosti, že univerzálnosť hodnôt tohto územia - mesto Banská Štiavnica a technické pamiatky v jeho okolí boli podľa *Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva* zapísané v roku 1993 do *Zoznamu svetového dedičstva* ako kultúrne dedičstvo. Aj kvôli tejto jedinečnosti sa práve v tomto regióne realizuje projekt zriadenia Geoparku Banská Štiavnica ako prvý na Slovensku. Menej je však známe, že Banská Štiavnica sa nachádza v centrálnej časti stratovulkánu, a to neobyčajne veľkého a významného, najväčšieho v Karpatoch a jedného z najväčších nielen v Európe, ale aj na našej planéte Zem.

Počiatky zriaďovania Geoparku Banská Štiavnica siahajú do rokov 1998 - 2000, keď v Štátnom geologickom ústave Dionýza Štúra (ŠGÚDŠ) v Bratislave vznikali prvé projektové zámery na prezentáciu významných montanistických a geologických fenoménov nachádzajúcich sa nielen v Štiavnických vrchoch, ale aj na ostatnom území Slovenska. Avšak Geopark Banská Štiavnica sa začal zriaďovať až na podnet ministra životného prostredia SR prof. László Miklósa, DrSc. (r. 1998 - 2006), keď jeho myšlienka o vzniku prvého geoparku na území Slovenska z roku 1999 našla odozvu. Preto sa v rokoch 2000 - 2005 realizovala geologická úloha pod názvom Zriadenie banskoštiavnického geoparku. Jej vykonávateľom sa stal ŠGÚDŠ v Bratislave a spoluriešiteľskými organizáciami boli Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica, Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica a Katedra UNESCO pre ekologické vedomie a trvalo udržateľný rozvoj FEE TU Zvolen. Spracovaný projekt tejto úlohy mal znaky modelového riešenia zriaďovania geoparkov na území Slovenska, čo našlo už aj odozvu v podobe predprojektivej prípravy Banskobystrického geomontánneho parku, ktorú od roku 2005 začal realizovať ŠGÚDŠ v spolupráci so SAŽP.

Významný región Banskej Štiavnice v priestore štiavnického stratovulkánu bol vybraný aj preto, lebo v roku 1999 bolo v Banskej Štiavnici založené Centrum ochrany kultúrnej krajiny a prírodného dedičstva (dnes Centrum programovania environmentálnych projektov) v rámci SAŽP v Banskej Bystrici. Vznikla tak významná organizačná zložka, ktorá sa stala nielen užitočnou v smere ochrany krajiny a hodnôt zapísaných do Zoznamu svetového dedičstva, ale aj dôležitou v riešení úlohy zriaďovania Geoparku Banská Štiavnica.

Širším cieľom zriadenia Geoparku Banská Štiavnica je zabezpečenie harmonického, vyváženého a trvalo udržateľného rozvoja územia regiónu Banská Štiavnica, ktorý využitím hospodárskeho, demografického a prírodného potenciálu kraja zabezpečí ekonomický rast, zvýšenie zamestnanosti a skvalitnenie krajiny. Keďže na území Geoparku Banská Štiavnica sa nachádzajú historicky veľmi významné banské strediská Banská Štiavnica, Hodruša, Banská Belá, Pukanec, Nová Baňa a Rudno nad Hronom, je samozrejmé, že spolu s rozvojom baníctva sa v tejto oblasti rozvíjali aj ďalšie odvetvia. Bola to predovšetkým s baníctvom úzko spätá geológia, ktorá zaznamenala významný rozvoj.

Do dnešných dní sa podarilo stanoviť podstatné vulkanologické, tektonické a ložiskové danosti tohto, geologicky veľmi komplikovaného územia štiavnického stratovulkánu. Môžeme o ňom povedať, že po geologickej stránke predstavuje akoby Západné Karpaty „v k o c k e“.

Táto oblasť je bohatá na svetovo unikátne banskotechnické riešenia, ktoré boli súčasťou banského podnikania v minulosti. Možno tu pozorovať viac ako dvetisícročné vplyvy človeka na životné prostredie. Preto je namieste ponúknuť túto oblasť širokej verejnosti na lepšie spoznanie. Tým sa môže zabezpečiť aj jej pozitívny posun v oblasti kultúry, vzdelania a ochrany životného prostredia s cieľom trvalo udržateľného rozvoja našej spoločnosti.

Projekčnými prácami na geoparku sa dôsledne využili a v maximálnej miere premietli do optimálnych riešení všetky potrebné dosiaľ známe údaje o tomto území z hľadiska geológie, montanistiky, ekológie a biológie.

Geológia sa opiera o najnovšie poznatky z geológie stredoslovenských neovulkanitov, z najnovších zostavených máp a vysvetliviek k nim. Rovnako sa využili poznatky z oblasti ložiskovej geológie a regionálnej geológie z oblasti neovulkanitov Západných Karpát, získané z prieskumných a výskumných prác realizovaných v posledných desaťročiach. V geoparku sa prezentuje *zložitá stavba štiavnického stratovulkánu a jeho podložia*.

Montanistika využíva bohaté textové a grafické archíválie Štátneho ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici, v ktorých sa nachádzajú potrebné údaje o baníctve v minulých storočiach. V neposlednom rade sa využili novšie údaje o banskej aktivite na jednotlivých ložiskách regiónu za posledných 20 - 50 rokov. V geoparku sa prezentujú: *baníctvo, odvodňovacie dedičné štôlne, východy žil a banské vodohospodárske systémy*.

Ekológia ako jedna z mladších vedných disciplín poukazuje prostredníctvom vhodných a typických príkladov na všetky atribúty viac ako dvetisícročného vplyvu človeka a jeho rôznych zásahov do životného prostredia. Zreteľ kladie na požiadavky a možnosti trvalo udržateľného rozvoja životného prostredia. Využili sa tu všetky doterajšie práce z oblasti environmentalistiky, vzniknuté v posledných desaťročiach. V geoparku sa prezentujú *zásahy banskej činnosti do pôvodného reliéfu krajiny a výstavba umelých vodných nádrží*.

Biológia sa prezentuje prostredníctvom početných botanických a zoológických fenoménov nachádzajúcich sa v teritóriu geoparku. Fenomény živej prírody na náučných chodníkoch sa prezentujú v úzkom spojení s atribútmi ekológie. Staršie *náučné chodníky, prírodné pamiatky, rezervácie, ako aj muzeálne expozície na povrchu a v podzemí* sa stanú organickými súčasťami geoparku.

Zrekonštruovaný portál dedičnej štôlne Bieber

Geopark Banská Štiavnica sa zriaďuje v priestore štiavnického stratovulkánu. Jeho územie väčšie ako 2 000 km² presiahne rozlohu Štiavnických vrchov. V zmysle projektu realizovaného od roku 2000 sa v objektivej sústave geoparku predpokladá prezentovať okolo 1 200 rozličných objektov. Technicky ju budú tvoriť prvky geoparku, ako sú *lokality, trasy, expozície, areály a centrá*. Postupnosť zriaďovania geoparku bude rozložená do viacerých *územných celkov turizmu (ÚCT)* viazaných na strediskové mestá a obce Banská Štiavnica, Štiavnické Bane, Hodruša-Hámre, Vyhne, Pukanec, Nová Baňa, Žarnovica, Žiar nad Hronom, Zvolen, Krupina a Levice. *Výstupy záverečnej správy z riešenia geologickej úlohy* budú východiskom pre ďalšie postupy v realizácii prác zriaďovania Geoparku Banská Štiavnica. Sú to predovšetkým presne definované náučno-turistické trasy v ÚCT Štiavnické Bane a ÚCT Banská Štiavnica, pre ktoré bolo posterovo spracovaných 264 náučno-informačných zastávok na 26 chodníkoch. V oboch ÚCT sa spracoval opis všetkých objektov a trás chodníkov v podobe originálov sprievodcov, vrátane sprievodcovských máp. Bola zostavená Náučná turisticko-geologická mapa celého územia Geoparku Banská Štiavnica v M = 1:50 000 a v M = 1:25 000 pre jeho centrálnu časť. Mapa obsahuje ďalších 77 navrhnutých a odporučených trás s ich stručným opisom a je ilustrovaná zaujímavými grafikami vo vzťahu k objektom geoparku. V neposlednom rade treba spomenúť dátábázové, pasportové a opisné spracovanie ďalších viac ako 950 objektov navrhnutých k prezentácii v ostatných ÚCT, ako aj spracovanie scenára stálej náučno-propagačnej expozície Geoparku Banská Štiavnica v Informačnom centre Bergerich.

Spracovanie Geoparku Banská Štiavnica nie je doposiaľ doriešené, rovnako, ako aj jeho ďalšie zriaďovanie, hoci tejto naliehavej problematike sa venuje pozornosť už od roku 2005. SAŽP vypracovala *Logickú rámcovú maticu zriaďovania a spravovania Geoparku Banská Štiavnica od roku 2000*, obsah ktorej by mal poslúžiť k ďalším krokom smerujúcim k zabezpečeniu vzniku takej organizačnej štruktúry, ktorá by bola najvhodnejšia (napr. záujmové združenie a pod.) tak z hľadiska pokračujúcej technickej realizácie prvkov geoparku, ich údržby, marketingu, ako aj finančného zabezpečenia celého komplexu aktivít. SAŽP a jej centrum v Banskej

Štiavnicí vyvíja v tomto smere potrebné úsilie. Doposiaľ zabezpečila v prostriedkoch štátneho rozpočtu technickú realizáciu dolevedených prvkov Geoparku Banská Štiavnica, ktoré sú už väčšinou odovzdané verejnosti k užívaniu, pričom sa nezabúda s ich existenciou ani na propagačno-marketingovú stratégiu. V spolupráci so Slovenským banským múzeom v Banskej Štiavnici spoločne realizujú početné aktivity s cieľom „rozbehnutia“ značky geopark v prípade týchto, už existujúcich prvkov:

Informačné centrum Bergergericht a stála expozícia geoparku sa nachádza v Banskej Štiavnici na Námestí Sv. Trojice v budove Slovenského banského múzea – Bergergericht. Návštevníkom ponúka informácie o projekte *Zriadenie banskoštiavnického geoparku*, informácie o zrealizovaných objektoch a náučných trasách geoparku, pripojenie na internet, sprevádzanie do štólne Glanzenberg a informácie o ostatných expozíciách SBM, sprevádzanie po trasách geoparku, meste a okolí, predaj minerálov, máp, textových sprievodcov, publikácií, suvenírov, informácie o ubytovacích a stravovacích zariadeniach, vzdelávacie, publikačné, prezentačné a výstavné aktivity. Kontakt: Informačné centrum GEOPARK, Námestie Sv. Trojice 6, tel. 045 692 05 35, email: geopark@muzeumbanskostianicka.sk, informácie najdete tiež na internetovej stránke www.geopark.sk

Informačné centrum geoparku pre ÚCT Štiavnické Bane bolo otvorené v spolupráci s Obecným úradom Štiavnické Bane a Združením pre rozvoj regiónu Sitno v priestoroch budovy obecného úradu. Tento celok je prvý z tzv. územných celkov turizmu projektu Geopark Banská Štiavnica. Ide prevažne o územie obce Štiavnické Bane. Dnešná obec je mimoriadne cenným strediskom technických a prevádzkových pamiatok, historických budov, miestom mnohých technických objavov a pôsobiskom mnohých osobností, ako aj jadrom banskoštiavnického vodohospodárskeho systému. Kontakt: PaedDr. Milan Ernek, starosta obce, Obecný úrad, 969 81 Štiavnické Bane 1, www.stiavnickebane.sk, e-mail: oustbane@stonline.sk, tel.: +421 45 692 91 17, fax: +421 45 692 92 62

Informačné stredisko ochrany prírody Sitno a expozícia Geoparku Banská Štiavnica je vybudované v objekte rozhľadne na vrchole bájeneho Sitna. Je súčasťou náučného chodníka Sitno. Svojím návštevníkom ponúka informácie o významných prvkoch krajiny v oblasti geológie, botaniky a zoológie na území Štiavnických vrchov a objavoch archeologických výskumov v okolí vrchu Sitno. Na poschodí je inštalovaná audiovizuálna technika a je tam aj možnosť výhľadu na všetky sveto-

vé strany. Informácie o otváracích hodinách a ponuke služieb sa dajú získať na Správe CHKO Štiavnické vrchy v Banskej Štiavnici alebo na internetovej stránke www.soppr.sk.

Dedičná štôlna Bieber je súčasťou náučno-turistickej trasy ŠB-06 *Piargsky chodník* v ÚCT Štiavnické Bane a nachádza sa na konci miestnej časti Banskej Štiavnice v Sitnianskej (Štefultove). Má zachovaný pôvodný kamenný portál, ktorý bol zrekonštruovaný v spolupráci s Banskostoštiavnicko-hodrušským banickým spolkom. V roku 2003 bola pri ňom osadená pamätná tabuľa. V 18. storočí sa štôlna a závod, ku ktorému patrila, nazývali aj „matkou všetkých baní“, pretože sa z nej vyťažilo toľko striebra a zlata, ako zo žiadnej inej bane na svete. K podniku sa viaže aj viacero svetových prvenstiev.

Dedičná štôlna Glanzenberg sa nachádza v blízkosti centra Banskej Štiavnice a mala významnú úlohu v počiatkoch ťažby zlato-strieborných rúd na žile Špitáler pod vrchom Glanzenberg (stane sa súčasťou náučno-turistickej trasy BŠ-14 *Banskoštiavnický chodník* v ÚCT Banská Štiavnica). Od polovice 18. do polovice 19. stor. štôlnou Glanzenberg zostúpili do banskoštiavnického podzemia mnohé významné osobnosti. Historická výnimočnosť, ale najmä to, že štôlna vedie v malej hĺbke pod zástavbou centra mesta, viedlo v roku 2001 k rozhodnutiu o rekonštrukcii štólne. Po rekonštrukcii a zabezpečovacích prácach bola štôlna sprístupnená pre verejnosť a obnovila sa tradícia fária výnamičných osobností.

V súčasnosti zabezpečujú vstupy do štólne pracovníci Informačného centra GEOPARK len pre vopred ohlásené návštevy.

Náučný geologický chodník Paradajs má charakter expozície situovanej v prírodnom prostredí okolia vrchu Paradajs. Na 19 zastávkach približuje geologickú stavbu a vývoj Štiavnických vrchov a územia štiavnického stratovulkánu vrátane histórie baníctva a geologických výskumov a vplyvu banskej činnosti na životné prostredie. Kombinácia náučných tabulí, fotopanoramatických modulov, vzoriek hlavných typov hornín z celého územia stratovulkánu vo forme pyramíd a výhľadov na príslušné územie ponúka jedinečnú možnosť pochopiť rôzne geologické, ale aj sopečné procesy, ktoré utvárali túto krajinu. Trasa je uzavretým okruhom, má dĺžku 3,9 km a prevýšenie 144 m s najvyšším bodom v jej polovici. NGCH Paradajs bol v roku 2003 odovzdaný do užívania verejnosti ako prvý z prvkov geoparku.

Náučná geologická expozícia je v areáli Banského múzea v prírode – skanzene, ktorý je jednou z expozícií SBM v Banskej Štiavnici. Expozícia s 10 náučno-informačnými tabuľami oboznamuje s geologickou stavbou a vývojom územia Slovenskej republiky, jej nerastným bohatstvom, ale aj s historickým a geologickým vývojom Zeme. Expozícia je modernou učebnicou s množstvom horninových exponátov pochádzajúcich z celého územia Slovenska. Súčasťou expozície je aj veľká billboardová geologická mapa SR s pestrou horninovú legendou, ktorú tvoria aj naleštené vzorky prezentovaných hornín.

ŠB-06 Piargsky chodník je náučno-turisticťou trasou Geoparku Banská Štiavnica a vedie južnou časťou obce Štiavnické Bane. Na trase je celkom 9 zastávok s náučno-informačnými tabuľami, na ktorých sú prezentované nielen najvýznamnejšie historické banské diela (šachty, štólne), ale aj úprava drahokovových rúd v oblasti Suchého tajchu, nevynímajúc vplyvy baníctva na krajinu. Najnižší bod trasy je pri ústí dedičnej štólne Bieber a najvyšší pri šachte Königsegg s celkovým prevýšením 120 m. Trasu chodníka možno absolvovať za 2 - 3 hodiny a oboznámiť sa s bohatou históriou banskej činnosti v obci Štiavnické Bane. Chodník začína pred budovou Obecného úradu Štiavnické Bane, ku ktorej sa aj vracia.

ŠB-08 Piargsky vodohospodársky chodník je náučno-turisticťou trasou Geoparku Banská Štiavnica a prostredníctvom 16 zastávok približuje návštevníkovi jedinečnosť a svetovú unikátnosť banskoštiavnického vodohospodárskeho systému na jednej z jeho častí, piargskej skupine vodných nádrží (tajchov). Chodník možno absolvovať vo dvoch variantoch, a to buď dlhšom, merajúcom 15,1 km s prevýšením 100 m, alebo kratšom, merajúcom 10,3 km s prevýšením 85 m. Chodník začína na hrádzi tajchu Veľká Richňava, kde sa aj vracia, a možno ho absolvovať pešo za 6 až 7 hodín.

ŠB-09 Chodník o ekológii piargských tajchov je náučno-turisticťou trasou Geoparku Banská Štiavnica a prostredníctvom 5 zastávok približuje život a kvalitu vody vo vybraných tajchoch (Richňava, Bakomi, Krechsengrund, Veľká Windšachta a Evička), ktoré sú súčasťou jedinečného a svetovo unikátneho banskoštiavnického vodohospodárskeho systému. Chodník s celkovou dĺžkou 4,4 km a prevýšením 50 m začína na hlavnej hrádzi tajchu Veľká Richňava a končí v priestore tajchu Evička. Chodník možno absolvovať pešo za 2 - 3 hodiny.

Geopark Banská Štiavnica je pre všetkých a bude sprístupňovať širokej laickej a odbornej verejnosti, a zvlášť študujúcej mládeži, vynikajúce lokality neživej a živej prírody, ako aj pozoruhodné monumenty ľudskej aktivity v prírode, jej pretváranie a prispôsobovanie spolu s aspektmi ochrany životného prostredia. Geopark podniká rast kultúrno-spoločenského vedomia obyvateľstva, prispeje k ochrane historického dedičstva Zeme a nášho životného prostredia a k jeho trvalo udržateľnému rozvoju. Geopark postupným zriaďovaním určite vyvolá väčší rozvoj turistického ruchu v tejto oblasti, ktorá existujúcimi historickými pamiatkami je už dávnejšie lákadlom návštevníkov. Spôsobí rozvoj nových ekonomických aktivít súvisiacich s turizmom, a tak podniká potrebný rozvoj zamestnanosti v regióne.

Zriadenie Geoparku Banská Štiavnica významnou mierou prispeje k zviditeľneniu regiónu Banská Štiavnica v zmysle snahy o zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja turistického ruchu. Chceme, aby sa tak stalo už aj preto, lebo Banská Štiavnica (Schebnitzbana, Schemnitz, Selmezbanya), mesto uprostred jedného z najväčších stratovulkánov našej planéty, vyvoláva už dnes vo svete obdiv, úctu a záujem, pretože je a ešte dlho bude neprekonaná z hľadiska svojej spôsobu užívania a zhodnocovania prírodného bohatstva človekom v minulosti. Vďaka tejto výnimočnosti má zmysel takýto geopark zriaďovať, zveľaďovať a chrániť.

Ing. Ján Smolka, CSc.

Štátny geologický ústav Dionýza Štúra Bratislava,
regionálne centrum Banská Bystrica

Foto: archív SAŽP

Pohľad na jednu zo zastávok náučného geologického chodníka Paradajs